

SANTIAGO SOBREQUÉS: VIDA I OBRA

Javier Anton Pelayo
Montse Jiménez Sureda

Introducció biogràfica.

Santiago Sobrequés i Vidal va nèixer a Girona el 12 de setembre de 1911. Ja de petit, trobà a casa seva un ambient propici per al seu desenvolupament intel·lectual: el seu pare era professor de música i la seva mare de geografia i història. Ambdós treballaven a l'Escola Normal de Magisteri, si bé la família posseïa ademés una botiga d'objectes musicals. La seva posició econòmica era, no brillant, però sí estable. Sobrequés rebé l'ensenyament primari a l'escola nacional i féu el batxillerat a l'institut de Girona. D'aquests anys, entre 1921 i 1927, data la seva amistat amb Vicens Vives, un any i mig més gran que ell.

Entre 1927 i 1931, Sobrequés estudià Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, especialitzant-se en història, tot i que en principi havia entrat a la facultat amb la idea de fer geografia. Entre els seus professors hi figuraven Bosch Gimpera, Albert Castillo i Antonio de la Torre, a qui professava una gran admiració. Aquests fóren uns anys atapeïts des del punt de vista acadèmic, doncs, alhora que història, Sobrequés estudià dret, carrera que en el moment fruïa d'un major prestigi social i que, malgrat no arribar mai a exercir, li donà un coneixement vast de lleis i institucions, palès en els seus llibres, dels quals inclús un, elogiat per persones pertanyents a l'àmbit jurídic,

historia específicament la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta.⁽¹⁾

Esclatà la República éssent ell estudiant a Barcelona i Sobrequés es mostrà favorable al nou règim. En un article publicat al periòdic *Avançada* de Girona demanava confiança en les reformes:

"La 'questió social' a Espanya no té, en gravetat, comparació a la que es presenta a altres països més avançats. El que succeeix és que el nostre país no ha estat mai objecte de l'atenció deguda, éssent en el sentit de reformes socials, Espanya un dels països més atrassats del món. Però el canvi de règim del 14 d'abril, ens posa en el camí de la solució. Ningú pot dubtar de que els homes de la República pensen dedicar a aquest problema tota l'atenció que mereix, però no podem exigir-los solucions que per massa prematures podrien donar resultats contraproductius, si considerem la desorganització de la classe treballadora arreu d'Espanya, excloent, naturalment, els grans nuclis urbans".⁽²⁾

Un cop acabats els estudis, al 1933, tenint ben clara la seva vocació d'historiador i davant les escasses possibilitats de dedicar-se a la recerca, Sobrequés entrà al món de la docència que tan íntimament lligat hauria d'anar amb el seu vessant investigador, el qual ja no abandonaria fins el moment de la seva mort. Aquell any, Sobrequés féu uns cursets-oposicions que organitzava el govern autònom i esdevingué professor de geografia i història. El primer lloc de magisteri per ell fou l'institut de Terrassa on romangué fins al 1937, arribant a ser director del centre en el conflictiu darrer any. Al 1936 havia esclatat la Guerra. El fet l'afectà directament en ser mobilitzada la seva lleva. De 1937 a 1939 Sobrequés estigué allunyat del seu lloc de treball a l'institut, de les petites col·laboracions en diaris i revistes⁽³⁾ que encetaven el que haurien de ser, anys més tard, els seus temes d'investigació, de la seva

¹. - *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*, Col·legi Universitari de Girona, Girona, 1978.

². - SOBREQUES I VIDAL, Santiago, "El primer de maig a Barcelona", *Avançada*, Girona, 9 de maig de 1931.

³. - Es tracta de "Els darrers temps del jueus gironins", *Suplement Literari de l'Autonomista*, Girona, octubre de 1934, pp. 71-75 i de "Les temptatives de formació d'un estat pirinenc", *Victors*, Girona, febrer i abril de 1936.

família, en suma, del seu món. El soldat Sobrequés fou destinat al front del Segre, al sector de comunicacions com a topògraf. Però en penetrar les tropes "nacionals" a Catalunya, aquesta situació relativament segura es capgirà. Com tants altres, Santiago Sobrequés hagué de creuar la frontera. A França estigué al camp de concentració d'Argelès, d'on sortí en un intent de millorar la seva situació, per tornar a passar a territori espanyol, on anà a raure a un altre camp de concentració, el de Santander. Després d'una estança de 40 dies i considerant que la seva "culpabilitat" podria ésser redimida, els "nacionals" l'enviaren a Ceuta, on formà part de la bateria que lluità en la caiguda de Madrid, l'últim bastió republicà.

Tot i no haver militat Sobrequés en cap partit polític (únicament com era obligació en aquells moments tenia el carnet d'afiliació a un sindicat, el de la Federació d'Ensenyament de la U.G.T.)⁽⁴⁾, ni haver-se destacat especialment per la seva adhesió al règim enderrocat, els primers anys de postguerra es presentaren molt adversos per a l'historiador gironí. Fôren uns anys de mutisme social gairebé absolut per a un decebut Sobrequés, mutisme sols trencat amb el canvi de contexte que suposà la dècada dels seixanta, quan reprengué la seva activitat de ciutadà actiu escrivint columnes en diaris i revistes locals com *Presència*.⁽⁵⁾ Des de gener de 1940 fins a l'octubre de 1943 Sobrequés estigué allunyat de Girona. Primer com a professor interí d'un institut femení de Màlaga, llavors a l'Institut de Figueres d'on passà a la Seu d'Urgell en guanyar l'oposició a la càtedra de l'institut a la que ràpidament renuncià tornant a Figueres en un intent d'apropar-se més a Girona, ciutat a la que Sobrequés es vinculà humana i professionalment, per decisió pròpia, tota la seva vida. A l'octubre de 1943 assolí finalment el trasllat a Girona (on s'establí amb la seva muller, Flor Callicó, amb la qual havia contret matrimoni el 2 d'abril de 1940), en guanyar la càtedra de l'institut, lloc on romandria durant 30 anys i del qual n'arribaria a ser director durant 9 anys, de 1960 a 1969.

Aquests 30 anys fôren el més prolífics de l'obra de Santiago Sobrequés, tant en investigació i en publicació de llibres com en el seu aspecte docent, en classes directes o indirectes a través de manuals. En aquest aspecte, no es pot descurar l'esperó decisiu del seu amic i editor Vicens Vives, animant-lo a fer públics els resultats de les seves

⁴.- Entrevista oral efectuada el 8 d'abril de 1991 a Flor Callicó i Jaume Sobrequés.

⁵.- Vegi's a tall d'exemple els articles "Guatemala", *Presència*, Girona, 3 de febrer de 1968 i "Viet-nam", *id.*, 24 de febrer de 1968.

investigacions i a redactar i col·laborar en manuals adreçats als alumnes.

Apart de les inquietuts culturals vinculades a la seva ciutat, com a soci fundador de l'Institut d'Estudis Gironins al 1946,⁽⁶⁾ Sobrequés, lentament, s'anava consolidant com a historiador medieval de primer ordre. El 1950 assolí el grau de doctor per la seva tesi sobre els Margarit i l'Empordà. Set anys més tard, obtenia un reconeixement a la seva tasca amb l'elecció de membre corresponent de la Real Academia de la Història de Madrid, títol que tingué un homònim, concedit cinc anys després, el 1962, per l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (si bé ambdós es poden considerar, més que res com a honorífics).

I si a partir dels anys cinquanta la seva producció es veié intensificada i enriquida en qualitat, doncs és quan sortiren a la llum les seves obres més notables, a partir del anys seixanta Sobrequés augmentà la seva participació en col·loquis i assemblees.⁽⁷⁾

Ademés de la seva vocació d'historiador i sense descuidar les seves relacions familiars (fou pare de sis fills), Sobrequés era un home compromés en la seva activitat ciutadana. Fou el president durant cinc anys, de 1960 a 1965, d'una entitat esportiva de gran arrelament a Girona, el G.E.I.E.G., féu inversions en una llibreria de caire catalanista, Les Voltes, escrigué articles de temes roents als diaris locals i participà en el document adreçat al Govern Civil demanat l'amnistia dels presos de caire sindical.

Al 1969, amb la creació del Col·legi Universitari de Girona, Sobrequés fou contractat com a professor d'història medieval. Un any més tard, el gener de 1970, guanyava la plaça de professor agregat. Tenia gairebé 60 anys. El mateix any era fet membre de la junta consultiva de l'Omnium Cultural, de la Comissió de Monuments de Girona i de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Tres anys més tard cobria la vacant deixada per Soldevila a la comissió permanent dels congressos d'història de la Corona d'Aragó i entrava a formar part de l'Institut d'Estudis Catalans. Era el 1973. Semblaven arribar-li per fi tots els reconeixements. Dissortadament no en pogué fruit gaire temps

⁶.- A la revista de l'Institut, *Annales del Instituto de Estudios Gerundenses*, Sobrequés hi publicà molts dels seus treballs.

⁷.- Participà en gran nombre de congressos de la Corona d'Aragó (del IV al IX), actuà de ponent a la Primera Assemblea d'Estudis sobre el Comtat de Besalú, el Primer Simposium de Història Medieval, al Segon Col·loqui d'Historia del Monaquisme català i el Segon Congrés Jurídic Català.

doncs el 30 d'agost d'aquell mateix any moria a Girona a l'edat de 61 anys.

Anàlisi de la seva obra.

Abans d'iniciar la valoració de les obres de Sobrequés cal considerar les possibilitats culturals, econòmiques i polítiques que oferia l'Espanya de 1940.⁽⁸⁾ En tornar del curt exili a França i després de ser degudament depurat, Sobrequés topà amb la misèria intel·lectual del règim, que l'apartà completament de la vida pública i el compromís social. Per ell, i per tants altres, la solució fou l'amnèsia política i el desterrament cultural. Durant la postguerra, l'apatia històrica s'afegia a les dificultats econòmiques. La recuperació per assegurar-se un futur laboral fou un altre factor determinant de la producció historiogràfica gairebé nul·la de Santiago Sobrequés fins a mitjans dels quaranta. Després d'aquesta data inicià una tasca d'el·laboració de manuals escolars destinats a nodrir l'empresa editorial que Vicens Vives havia iniciat el 1942. Els fins eren purament econòmics, però vers els anys finals de la seva vida i després d'haver dedicat molts esforços a la confecció de llibres de text, reivindicarà la deguda consideració cap aquest tipus d'obres. Els manuals tenen per a Sobrequés "una eficacia social incalculablemente superior al de la verdadera obra histórica que sólo leerán y asimilarán minorías cultas",⁽⁹⁾ i pensava que era negatiu que els grans historiadors fugissin del quefer didàctic doncs aquest podria caure en persones que, sense la deguda preparació, trivialitzessin la història. Santiago Sobrequés publicà individualment i en col·laboració amb Vicens Vives, nombrosos manuals de història i geografia per als alumnes d'ensenyament mitjà. La majoria d'ells foren reiteradament reeditats, per exemple, el famós *Hispania*, que portava tretze edicions ja al 1965, o l'*Agora*, amb set edicions de 1954 a 1959. En aquesta branca fou un gran innovador a nivell espanyol. Les seves síntesis exposaven amb claretat i sentit pedagògic (incorporant gràfiques, quadres i il·lustracions) una història que desitjava destruir tòpics i otorgava la deguda importància a les històries "perifèriques".

⁸. - PASAMAR ALZIRA, Gonzalo, *Historiografía e ideología en la postguerra española: la ruptura de la tradición liberal*, Prensas Universitarias de Zaragoza, Zaragoza, 1991.

⁹. - *Memoria pedagógica para el concurso-oposición a profesor agregado de Historia Medieval de España de la U.A.B.*, Girona, estiu de 1970, pp. 68-69.

La relació amb Vicens Vives fou molt profunda, tant personal com professionalment. De fet algunes col·laboracions de Sobrequés en la col·lecció de "Biografies Catalanes" varen ser una "imposició" de Vicens. També Vicens fou, com a difusor a Espanya de les modernes corrents de la historiografia europea (Annales fonamentalment), un col·lega amb el qual bescanviar idees. L'enfoc socioeconòmic i l'estudi de les mentalitats són presents en una de les millors obres de Sobrequés, el segon volum de la *Historia de España y América social y económica*, dedicat a analitzar els períodes de la Baixa Edat Mitjana i dels Reis Catòlics.

"El artesano bajomedieval trabajaba de sol a sol, sin sujeción a otro horario laboral que el señalado por su libre albedrío (contra lo que se cree, tampoco observaban escrupulosamente las festividades religiosas) y los imperativos de la luz diurna. La calle era casi siempre una prolongación del obrador, instalado en la planta baja de la vivienda, ahorrando así gastos de iluminación, y alejando el peligro de incendios (las ordenanzas de determinadas industrias como las textiles, prohibían bajo severas penas el uso de luz artificial). El sol invernal era un aliciente más para el trabajo al aire libre, mientras que en las comarcas húmedas los típicos porches, subsistentes en tantas de nuestras ciudades modernas, preservan de las lluvias." (10)

Tot i així, Sobrequés no fou mai un deixeble de Vicens, sinó un historiador paral·lel, i el mètode socioeconòmic no impregnà la seva obra de manera decisiva doncs, en línees generals, aquesta marxava més propera a la història política i jurídica, usant l'esquema cronològic i el quadre rígid per regnats.

"L'infant Pere (Pere I d'Empúries) (1325-1341), que en 1325 va adquirir el comptat d'Empúries per permuta amb Hug de Cardona, era el setè dels deu fills de Jaume II i Blanca d'Anjou i el que, entre tots ells, s'ofereix, segons Martínez Ferrando una 'personalitat més acusada i atractiva'. Nascut el 1305, era jove d'uns 20 anys quan esdevingué comte de Ribagorça (amb 36

¹⁰. - *Historia de España y América social y económica*, vol. II, dirigida per J. Vicens Vives, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1974 (1957), p. 168.

pobles dintre el regne d'Aragó) i de Gandia en el de València. Montaner ens diu que era 'molt gracios e savi senyor e molt soptil, del pus soptil del mon'; en aquest cas no es tracta d'un elogi gratuït com els que sol prodigar el generós cronista".(11)

Aquesta línia d'anàlisi romania més propera a la tradició historiogràfica catalana en quant al tractament dels temes. La nota diferenciadora entre Sobrequés (i altres medievalistes catalans com d'Abadal) i l'escola positivista de finals del XIX i principis del XX residia en el procés de revisió, desmitificació i reinterpretació que havien portat a terme:

"La leyenda heroica gerundense de 1462 fue elaborada a posteriori y no tiene la menor consistencia. Juan II debió la conservación de su corona a la solidez de los muros de la Força de Gerona pero no a la lealtad de sus habitantes. Si de éstos hubiera dependido la defensa de las personas reales en junio de 1462, si no hubiera sido por el valor de un puñado de campesinos y otro puñado de nobles realistas, de los que una minoría eran ampurdaneses parientes y amigos del obispo Margarit, es seguro que la reina y el príncipe hubieran caído en manos de sus perseguidores".(12)

Sobrequés representa, respecte a historiadors anteriors com Victor Balaguer, una etapa molt més avançada. Trobem, en paraules de R. Grau i M. López, un model metodològic d'aplicació actual en conceptes com la noblesa medieval(13) o el concepte de Historia Medieval de Espanya:

¹¹.- *Els barons de Catalunya*, Ed. Vicens Vives-Predeusa, Barcelona, 1991 (1957), p. 132.

¹².- "Censo y profesión de los habitantes de Gerona en 1462", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, Girona, 1951, pp. 194-195. Inclòs a *Societat i Estructura política de la Girona Medieval*.

¹³.- GRAU, Ramón i LOPEZ, M., "Sobre els conceptes històrics, VI", *L'Avenç*, n° 150 (juliol-agost 1991), pp. 78-83. Resulta molt clarificador l'exemple que exposen referent al concepte de noblesa medieval extret de SOBREQUÉS, Santiago, *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*, Curial, Barcelona, 1973, pp. 15-16.

"Historia medieval de España, bien, pero ¿de qué España? De la que en nuestros días constituye el suelo o territorio del estado español, he aquí una respuesta que parece obvia. Pero tal solución, desarrollada con rigor, conduciría a la exclusión de la historia de Portugal así como también de la del Rosellón y la Cerdaña Oriental (actualmente integrados en el estado francés) que durante todo el período formaron parte muy importante de un complejo cuyo territorio esencial se integra en el actual estado español. Parece, pues, que aquella solución no es del todo satisfactoria desde el punto de vista rigurosamente dialéctico. Pero si intentamos dar otra respuesta tropezamos con el inconveniente básico de que el término España no tuvo durante el Medievo más que un valor geográfico, y aún no muy preciso, comprensivo de los territorios peninsulares, o de los que constituyen en el Bajo Imperio la Diocesis Hispaniensis, o quizás de los que dominó la monarquía visigótica (ya es sabido que para algunos historiadores árabes Hispania comprendía hasta Narbona y que para los franco-carolingios los habitantes de la Septimania eran hispani); en sentido contrario, Hispania podía extenderse hasta Marruecos: pergo in Spania ad regem de Marroch, dice todavía un documento catalán de 1187".(14)

Sempre reconegué el magisteri d'Antonio de la Torre, antic professor de la Universitat de Barcelona. D'ell aprengué el mètode històric basat en la importància dels documents, "Aprendimos de él que el tema del historiador no debe ser jamás previo. Si no hay historia sin historiador, tampoco la hay sin documentos".(15) No podem parlar d'un altre tipus d'influència directa. Les relacions que mantenia amb altres historiadors, contemporanis seus, eren escasses i estrictament de treball, dins el contexte d'un historiador que no accedí a la universitat fins a l'edat de 59 anys, romangué sempre a Girona i es pot dir que gairebé mai portà a terme treballs en equip. Malgrat tot, la seva capacitat lectora el mantenia al corrent dels treballs dels seus

¹⁴. - SOBREQUES, Santiago, *Memoria pedagógica* para el concurso-oposición a profesor agregado de Historia Medieval de España de la U.A.B., Girona, estiu de 1970, pp. 2-3.

¹⁵. - *Id.* p. 66.

col·legues, tant nacionals com estrangers, sobretot francesos i italians. Coneixia els treballs de Bloch i Febvre, de medievalistes francesos com Dufourcq i admirava l'obra de Vilar, *La Catalogne dans l'Espagne Moderne*.

Sobrequés era un especialista de la Baixa Edat Mitjana a Catalunya si bé també féu incursions a d'altres èpoques del passat medieval. Un exemple el constitueix *Els grans comtes de Barcelona*, datat cronològicament entre 1000-1130. L'objecte del seu estudi era, però, el segle XV. Els seus temes principals foren bàsicament quatre: la Guerra Civil Catalana de 1462-1472, el Compromís de Casp, la noblesa catalana i la Girona medieval.

Al tema de la Guerra Civil hi dedicà nombrosos articles al llarg de la seva vida, la major part dels quals foren recollits en el llibre *La Guerra Civil Catalana del segle XV*, escrit conjuntament amb el seu fill Jaume. Del Compromís de Casp a Sobrequés l'interessà sobretot l'actitud adoptada i el paper que jugaren els barons i la petita noblesa catalana. Contra gran part de la historiografia del seu temps (Soldevila, Vicens, Reglà...), Sobrequés sostenia, i en són prova els seus estudis *Els Barons de Catalunya i el Compromís de Casp* i *Altres Barons de Catalunya i el Compromís de Casp* entre altres, que la major part de la petita noblesa era favorable a Jaume d'Urgell. Sobrequés no sols estudià la petita i mitjana noblesa en relació a Casp, sinó que també investigà, amb un mètode polític-genealògic, mita síntesis i mita investigació, el seu paper social, econòmic i polític i el rol jugat a la Guerra Civil de 1462-1472. Són nombrosos els exemples, *Jofre VIII de Rocabertí, señor de Perelada, y el ocaso de la Edad Media en el Alto Ampurdán*, *La alta nobleza del norte en la Guerra Civil Catalana de 1462-72* i "El pretès 'Parlament de Peralada' i la cavalleria del bstat de Girona en l'interregne de 1410-1412", amén de les citades anteriorment, doncs les seves obres no es poden desglossar per temes, sinó que tenen molta continuïtat. Sobrequés s'interessà, ademés d'analitzar aquests aspectes a Girona, per altres temes concernents a la seva ciutat natal. Aquests eren, bàsicament, els jueus, les institucions que governaven el municipi, famílies concretes, com els Margarit i els Requesens, i, mitjançant un cens de l'any 1462 que ordenava militarment a la població, l'estudi demogràfic, econòmic, social i urbanístic de la ciutat al segle XV. La quasi totalitat d'aquests treballs, poden llegir-se al llibre, *Societat i estructura política de la Girona medieval*.

Sobrequés era un expert en analitzar els fets, sistematitzar els documents i contava amb una gran capacitat de síntesis. El seu estil és suggestiu i amè, sense descurar, però, la reivindicació de la ciència

de la història i la seva tasca social en el present. En aquests sentit, és desvinculava de la historiografia gironina anterior dels Chía, Montsalvatge i Botet i Sisó, la història que no consistia més que "en la historia de paces y guerras, de reyes, generales y obispos, o en la exposición superficial de acontecimientos que no llegan jamás a conclusiones de alguna utilidad para los problemas del presente".¹⁶

Sobrequés no creà escola. La seva permanència a la universitat fou molt curta, i a partir dels anys setanta els objectius de la historiografia miraven més vers la història contemporànea, una història més compromesa que havia iniciat ja el mateix Vicens Vives.

JAVIER ANTÓN
MONTSE JIMÉNEZ

Universitat Autònoma de Barcelona

Resumen: *Los autores trazan la biografía y analizan la obra de Santiago Sobrequés, un medievalista que, a pesar de las dificultades científicas que impuso el franquismo, logró establecer un modelo metodológico de aplicación actual.*

Summary: *The authors trace the biography and analyze the work of Santiago Sobrequés, a medievalist who established a modern model of methodology in spite of the scientific difficulties imposed during the Franco period.*

¹⁶.- *Id.*, p. 80.